

TEXNIKA OLIY TA'LIM MUASSASASI TALABALARIDA KASBIY MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Rajabov Temurbek Mansur o'g'li

*Urganch Ranch Universiteti Pedagogika va aniq fanlar fakulteti
Pedagogika mutaxassisligi 1-bosqich magistranti*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada texnika oliy ta'lim muassasasi talabalarida kasbiy madaniyatni shakllantirishning pedagogik asoslari o'rganildi. Kasbiy madaniyat tushunchasi, uning tarkibiy qismlari hamda uni shakllantirish yo'llari nazariy jihatdan tahlil qilindi. Ta'lim jarayonida kasbiy madaniyatni rivojlantirishga qaratilgan pedagogik yondashuvlar, tamoyillar va vositalar ko'rib chiqildi. Muhandislik ta'limida mutaxassislar tayyorlashda axloqiy me'yorlar, muloqot madaniyati va kasbiy mas'uliyat kabi unsurlar muhim o'rin egallashi asoslab berildi. Maqola pedagogika nazariyasi, ta'lim falsafasi va muhandislik etikasiga oid yetakchi olimlarning ilmiy qarashlariga tayanib yaratildi.*

Kalit so'zlar: *kasbiy madaniyat, pedagogik asos, texnika ta'limi, oliy ta'lim, kasbiy shakllanish, muhandislik ta'limi, axloqiy tarbiya, ta'lim tizimi, talaba, kompetentlik.*

Abstract : *This article examines the pedagogical foundations of professional culture formation among students of technical higher educational institutions. The concept of professional culture, its structural components, and the methods for its development were theoretically analyzed. Pedagogical approaches, principles, and tools aimed at fostering professional culture in the educational process were reviewed. It was substantiated that ethical norms, communication culture, and professional responsibility occupy a significant place in the training of specialists in engineering education. The article was developed based on the scientific views of leading scholars in pedagogical theory, philosophy of education, and engineering ethics.*

Keywords: *professional culture, pedagogical foundation, technical education, higher education, professional formation, engineering education, ethical upbringing, educational system, student, competence.*

Аннотация: *В данной статье изучены педагогические основы формирования профессиональной культуры у студентов технических высших учебных заведений. Теоретически проанализированы понятие профессиональной культуры, её структурные компоненты и пути её формирования. Рассмотрены педагогические подходы, принципы и средства, направленные на развитие профессиональной культуры в образовательном процессе. Обосновано, что нравственные нормы, культура общения и профессиональная ответственность занимают важное место в подготовке специалистов инженерного образования. Статья создана на основе научных взглядов ведущих учёных в области теории педагогики, философии образования и инженерной этики.*

Ключевые слова: профессиональная культура, педагогические основы, техническое образование, высшее образование, профессиональное становление, инженерное образование, нравственное воспитание, система образования, студент, компетентность.

KIRISH

Zamonaviy jamiyat taraqqiyoti, iqtisodiyotning texnologik jihatdan tezkor o'sishi hamda ishlab chiqarish sohalarida yangi talablarning paydo bo'lishi oliy ta'lim tizimi, xususan texnika oliy ta'lim muassasalari oldiga muhim vazifalarni qo'yimoqda. Faqat muhandislik bilimlari va amaliy ko'nikmalarni egallagan mutaxassisni shakllantirish yetarli bo'lmay, balki u o'z kasbiga nisbatan yuksak madaniy munosabatni ham namoyon eta olishi zarur. Aynan shu sababdan kasbiy madaniyatni shakllantirish masalasi pedagogika fanining dolzarb yo'nalishiga aylandi.

Texnika oliy ta'lim muassasasida ta'lim olayotgan talabalar nafaqat aniq fanlar bo'yicha chuqur bilim olishlari, balki kelajakda o'z mutaxassisligini vijdonan, mas'uliyat bilan va yuksak axloqiy me'yorlar asosida amalga oshirishga tayyorlanishlari lozim. Bu esa kasbiy madaniyatni maqsadli va tizimli ravishda shakllantirishni taqozo etadi. O'zbek pedagogika fani ham ushbu masalani alohida e'tibor bilan o'rganib kelmoqda.

Mazkur maqolada texnika oliy ta'lim muassasalarida kasbiy madaniyatni shakllantirishning pedagogik asoslari nazariy yo'nalishda o'rganildi, uning mohiyati, tarkibiy unsurlari va shakllantirish tamoyillari tahlil qilindi. Ta'lim nazariyasi, axloqiy tarbiya va muhandislik etikasiga oid asosiy manbalarga tayanildi.

ASOSIY QISM

Kasbiy madaniyat — mutaxassisning o'z sohasidagi bilimlar, ko'nikmalar, axloqiy me'yorlar, qadriyatlar tizimi va muloqot uslublarining uyg'unlashgan majmui sifatida talqin qilinadi. Bu tushuncha pedagogika adabiyotida turlicha izohlangan bo'lsa-da, uning markazida doimo bir g'oya turadi: kasbiy faoliyat faqat texnik mahorat bilan emas, balki inson sifatida yuksak axloqiy poydevor bilan ham amalga oshiriladi.

Mashhur pedagog va faylasuf Yuriy Xabermas shaxs tomonidan ijtimoiy normalar va madaniy qadriyatlarning o'zlashtirilishi hamda kasbiy faoliyatda ularning namoyon bo'lishi haqidagi g'oyalarni ilgari surgan. Uning kommunikativ faoliyat nazariyasi kasbiy madaniyatning muloqot jihatini chuqur anglashga zamin yaratadi. Har qanday kasb vakilining jamiyat bilan muloqoti muayyan madaniy qolip doirasida shakllanadi va bu qolipni maqsadli tarzda tarbiyalash mumkin.

Rus pedagog olimasi Nataliya Kuzmina esa o'z tadqiqotlarida pedagog shaxsining kasbiy kompetentligi tarkibida ma'naviy-axloqiy komponentning muhim o'rin egallashini ko'rsatib bergan. Uning qarashlarini muhandislik ta'limiga tatbiq qilganda, texnik bilimlar bilan bir qatorda ijtimoiy javobgarlik, hamkasblarga hurmat va kasb sha'nini e'zozlash kabi sifatlar ham shakllantirish lozim bo'lgan kompetentliklar qatoriga kiritiladi.

O'zbek pedagog olimi Rahmatullo Mavlonov kasbiy madaniyatni shaxs ma'naviy kamolotining muhim tarkibiy qismi sifatida ko'rib chiqadi va uning shakllanishida milliy qadriyatlarning ahamiyatini alohida ta'kidlaydi. Milliy pedagogik fikr an'analari asosida yosh mutaxassislarda mehnatga muhabbat, halollik va kasbiy burchi oldida mas'uliyat hissini tarbiyalash muhandislik ta'limining uzviy qismiga aylanishi zarur.

Kasbiy madaniyat bir necha asosiy unsurlardan tashkil topadi. Ular quyidagicha tavsiflanadi:

Birinchi unsur: bilimli va izlanuvchi mutaxassis obrazi. Bu tushuncha doirasida talabada o'z kasbi sohasida doimiy o'z-o'zini rivojlantirish, yangiliklar bilan tanishib borish va bilimni chuqurlashtirish istagi shakllanishi lozim. Nemis pedagogi Wolfgang Klafki o'quv jarayonini mazmunan boyitish va talabaning bilimga bo'lgan ichki ehtiyojini uyg'otish zaruriyatini asoslab bergan.

Ikkinchi unsur: muloqot madaniyati. Muhandislik kasbi guruh va jamoa asosida amalga oshiriluvchi faoliyat hisoblanadi. Shu sababdan texnika ta'limi talabasida hamkasblar, rahbariyat va mijozlar bilan madaniyatli, to'g'ri, aniq va samimiy muloqot olib borish ko'nikmasi shakllantirilishi kerak. Bu ko'nikmaning nazariy asoslarini faylasuf va sotsiolog Jorj Herbert Mid o'zining ramziy interaksionizm nazariyasida yoritib bergan.

Uchinchi unsur: axloqiy me'yorlarga rioya qilish. Muhandis yoki texnik mutaxassis o'z faoliyati davomida keng ommaga ta'sir etuvchi qarorlar qabul qiladi. Shu sababdan muhandislik etikasi alohida fan sifatida ajralib chiqqan va ta'lim tizimiga kiritilgan. Mayk Martin va Roland Shinginger tomonidan yozilgan «Muhandislik etikasi» asarida kasbiy mas'uliyat, xavfsizlik va halollik tamoyillari batafsil tahlil qilingan.

To'rtinchi unsur: ijtimoiy javobgarlik va fuqarolik ongi. Zamonaviy texnik mutaxassis nafaqat o'z korxonasiga, balki jamiyat va tabiatga nisbatan ham mas'uliyatli bo'lishi lozim. Bu g'oya barqaror rivojlanish falsafasida va ekologik muhandislik yo'nalishlarida alohida o'rin egallaydi.

Beshinchi unsur kasbiy o'z-o'zini anglash va sha'n. Talabada o'z mutaxassisligiga nisbatan faxrlanish, kasbini e'zozlash va uni obro'li deb bilish hissi shakllanishi lozim. Bu esa kasbiy motivatsiya va intilish darajasini sezilarli oshiradi.

Kasbiy madaniyatni shakllantirish tamoyillari

Pedagogika nazariyasiga ko'ra, kasbiy madaniyatni shakllantirish jarayoni bir qator asosiy tamoyillarga tayanishi kerak.

Tizimlilik tamoyili. Kasbiy madaniyat alohida bir fan yoki mavzu doirasida emas, balki butun ta'lim jarayonining har bir bosqichida va har bir o'quv fanida maqsadli shakllantirilishi zarur. Bu tamoyil ta'lim-tarbiyaning uzviyligini ta'minlaydi va ma'lum sifatlarning barqaror xususiyatga aylanishiga imkon beradi.

Shaxsga yo'naltirilganlik tamoyili. Har bir talabaning individual xususiyatlari, qiziqishlari va qobiliyatlari e'tiborga olinishi, kasbiy madaniyatni shakllantirishda

ularning o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqilishi lozim. Bu tamoyilning nazariy asosi Lev Vigotskiyning «Eng yaqin rivojlanish zonasi» nazariyasida yaqqol ko'rinadi.

Amaliyot bilan bog'liqlik tamoyili. Kasbiy madaniyat qoidalari va me'yorlari quruq nazariy bilim sifatida o'zlashtirilmay, balki amaliy mashg'ulotlar, ishlab chiqarish amaliyoti, loyihalash faoliyati va real kasb vaziyatlarida tadbiiq etilishi orqali shakllantirilishi kerak.

Munosabatlarning madaniyatligi tamoyili. O'qituvchi va talaba, talabalar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar madaniyatli, hurmatli va hamkorlikka asoslangan bo'lishi zarur. O'qituvchining o'zi ham kasbiy madaniyatning tirik namunasi bo'lib xizmat qilishi kerak.

Milliy qadriyatlar bilan uyg'unlik tamoyili. O'zbekiston sharoitida kasbiy madaniyatni shakllantirish milliy an'analar, axloqiy mezonlar va madaniy meros bilan chambarchas bog'liq holda amalga oshirilishi maqsadga muvofiq. Bu esa shaxsda milliy o'zlikni anglash va kasbiy sha'nni bir vaqtda rivojlantirishga imkon beradi.

Texnika oliy ta'lim muassasalarida kasbiy madaniyatni shakllantirish vositalari

Texnika oliy ta'lim muassasasida kasbiy madaniyatni shakllantirish uchun turli pedagogik vositalardan foydalaniladi. Ushbu vositalar tarkibiga quyidagilar kiradi:

Ta'lim mazmunini boyitish. O'quv dasturlariga muhandislik etikasi, kasbiy muloqot, jamoa bilan ishlash va ijtimoiy mas'uliyat kabi mavzularni kiritish talabani kasbiy madaniyatini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Buyuk Britaniyalik olim Meri Uen «Muhandislik ta'limida ijtimoiy mas'uliyat» nomli asarida ushbu yo'nalishni tizimli o'rganib, o'quv dasturlarini boyitish modelini taklif qilgan.

Amaliy loyihalash mashg'ulotlari. Talabalar real hayotiy muammolarni hal qilishga yo'naltirilgan loyihalarda ishtirok etganlarida, nafaqat texnik, balki ijtimoiy, axloqiy va madaniy kompetentliklarini ham rivojlantiradilar. Loyihalash jarayonida guruhda ishlash ko'nikmasi, mas'uliyatni taqsimlash va hamkorlik madaniyati tarbiyalanadi.

Mutaxassislar bilan uchrashuvlar va kasb targ'iboti. Tajribali muhandislar va texnik rahbarlarning talabalar bilan uchrashuvlari kasbiy madaniyatning real namunalarini ko'rsatishga xizmat qiladi. Bu usul orqali talabalar kasbiy o'zini tutish, muloqot va etika normalari bilan tanishadilar.

Ishlab chiqarish amaliyoti. Talaba korxona muhitida muayyan muddatga kirib, real ish jarayonlarini kuzatadi va ularda faol ishtirok etadi. Bu jarayon kasbiy madaniyatning amaldagi namoyon bo'lishini bevosita his qilishga imkon beradi.

O'z-o'zini baholash va refleksiya. Talabaga kasbiy o'sishini, axloqiy qarorlarini va muloqot ko'nikmalarini tahlil qilish imkonini beruvchi refleksiv faoliyatni tashkil etish uzoq muddatli kasbiy shakllanish uchun zarur. Bu yondashuvning nazariy asosini Donald Shon o'zining «O'z-o'zini takomillashtiruvchi amaliyotchi» asarida yoritgan.

Muhandislik ta'limida kasbiy madaniyat va axloq munosabati

Muhandislik etikasi muhandislar zimmasiga yuklatilgan ijtimoiy va axloqiy mas'uliyatni o'rganuvchi maxsus sohaga aylangan. Texnik qarorlar odamlarning

hayotini, sog'lig'ini va farovonligini bevosita ta'sir qilishi mumkin. Shu sababdan muhandislik ta'limida kasbiy madaniyat shakllantirilganda axloqiy komponent asosiy o'rinda turadi.

Charlz Xarris, Maykl Prixard va Maykl Rabins tomonidan yozilgan «Muhandislik etikasi: tushunchalar va hollar» kitobida real hayotiy vaziyatlar asosida talabalar bilan etik tahlil o'tkazish usullari ko'rsatilgan. Ushbu manbaga ko'ra, etik fikrlash ko'nikmasini rivojlantirish holat tahlili, munozarali masalalar muhokamasi va guruhli qarorlar qabul qilish orqali amalga oshiriladi.

O'zbek olimlar Abdulaziz Saidov va Nozima Rahimovanning ta'lim falsafasiga oid ilmiy ishlarida ham shaxs axloqiy kamolotining kasbiy shakllanish bilan uzviy bog'liqligi ta'kidlanadi. Ularning yondashuvlariga ko'ra, oliy ta'lim muassasasi nafaqat bilim berar, balki shaxsni hayotga va kasbiy faoliyatga tayyorlaydi, bu esa axloqiy tarbiyasiz to'liq bo'lmaydi.

XULOSA

Texnika oliy ta'lim muassasasi talabalarida kasbiy madaniyatni shakllantirish — zamonaviy muhandislik ta'limining ajralmas va ustuvor yo'nalishi sifatida e'tirof etildi. Maqolada tahlil qilingan nazariy asoslar shuni ko'rsatadiki, kasbiy madaniyat nafaqat bilim va ko'nikmalar majmuasi emas, balki shaxsning axloqiy, ijtimoiy va madaniy sifatlarining uyg'un birligidir.

Kasbiy madaniyatni shakllantirish jarayonida tizimlilik, shaxsga yo'naltirilganlik, amaliyot bilan bog'liqlik, madaniy munosabatlar va milliy qadriyatlar bilan uyg'unlik tamoyillariga rioya qilish zarur ekanligi asoslab berildi. Ushbu tamoyillar pedagogika nazariyasining yetakchi yo'nalishlari bilan hamohang bo'lib, ularning amaliyotga tatbiq etilishi texnik mutaxassislarda yuksak kasbiy madaniyatni shakllantirish uchun zamin yaratadi.

Kelgusida texnika ta'limi muassasalari dasturlari va o'quv rejalariga muhandislik etikasi, kasbiy muloqot va ijtimoiy mas'uliyat kabi mavzularni muntazam kiritish, shuningdek ta'lim-tarbiya jarayonida refleksiv faoliyat va amaliy loyihalash usullaridan keng foydalanish tavsiya etiladi. Bunday yondashuv texnika sohasida ish olib boruvchi, lekin insoniy qiyofasi va madaniy saviyasi bilan ham namuna bo'luvchi mutaxassislarni tarbiyalashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Xabermas Yu. Kommunikativ faoliyat nazariyasi. — Frankfurt: Zuhkamp nashriyoti, 1981. — 1. jild. — 534 b.
2. Kuzmina N.V. Pedagog shaxsining kasbiy kompetentligi. — Sankt-Peterburg: Rossiya ta'lim akademiyasi, 1990. — 149 b.
3. Vigotskiy L.S. Fikr va til. — Moskva: Pedagogika, 1982. — 361 b.
4. Klafki V. Ta'lim nazariyasi va didaktika: ta'lim-tarbiyaga oid tanlangan asarlar. — Veinham: Belts nashriyoti, 1994. — 326 b.

5. Martin M., Shinginger R. Muhandislik etikasi. — 2-nashr. — Nyu-York: McGraw-Hill, 1996. — 391 b.
6. Xarris Ch., Prixard M., Rabins M. Muhandislik etikasi: tushunchalar va hollar. — 5-nashr. — Boston: Cengage Learning, 2014. — 414 b.
7. Shon D. O'z-o'zini takomillashtiruvchi amaliyotchi: kasbiy bilim qanday qo'llaniladi. — Nyu-York: Baxik Books, 1983. — 374 b.
8. Uen M. Muhandislik ta'limida ijtimoiy mas'uliyat: tushunchalar va amaliyot. — London: Routledge, 2018. — 286 b.
9. Mavlonov R.O. Oliy ta'lim muassasalarida talabalar shaxsini ma'naviy-axloqiy tarbiyalash. — Toshkent: O'zbekiston, 2019. — 184 b.